

ANTA PRIEDĪTE

Režisore, horeogrāfe, "RTU Liepāja" Rakstniecības MSP studente

VIEŅĀDOJUMS STEM AIZSTĀVĪBAI

RECENZĪJA PAR LATVIJAS NACIONĀLĀ TEĀTRA IZRĀDI "BASTARDI" MATĪSA KAŽAS REŽIJĀ

Domājot un rakstot par šo izrādi, es jūtos kā Šekspīra sirmā aukle, kurai pasniegts hercogienes un dārznieka mazulis – prāts saprot visus šī bastardiskā notikuma trūkumus, bet pats bēbītis, ak, bēbītis ir brīnišķīgs, viņš iesprauc savu pufīgo rociņu starp manu trešo un ceturto riba, noplūc manu sirdi, un, šlopc, tur tā pukst viņa rokā, ieplaisājusi un vairāk dzīva.

Bastardi. Meriama-Vebstera vārdnīca šo lietvārdu skaidro kā

- (a) ārpus oficiālām attiecībām dzimušu bērnu;
- (b) šaubīgas izcelsmes vai nepatīkamu personu;
- (c) bastards ir arī eksemplārs, kas radies starpsugu saplūsmes rezultātā; šo metodi zinātnē dēvē par hibrizāciju, un tās mērķis ir iegūt ģenētiski augstvērtīgākus īpatņus, kuros apvienojušās abu sugu labākās īpašības.

Izrādes dramaturģiskais materiāls tapis pēc Toma Šūlmana kinoscenārija motīviem. Pītera Vīra 1959. gadā uzņemtā filma *Dead Poets Society* ("Mīrušo dzejnieku biedrība") saņēma plašu publikas atzinību un četras "Oskara" nominācijas, no kurām viena – par labāko scenāriju – rezultējās balvā. Filmas scenārijā dramaturģiskais mugurkauls ir tradīcijā bāzēta izcilība, kas saduras ar ideju, ka jauni prāti vēlas iet citādus, pašu

izvēlētos ceļus, elitārā internātskolā ierodas jauns literatūras skolotājs, kura atšķirīgās mācību metodes viņus iedrošina, un šī sadursme galu galā noved pie upuriem.

Skolotāja tēlam Toms Šūlmans iedvesmojies no Semjuela Pikeringa, sava angļu literatūras profesora Konektikutas universitātē, un – interesants fakts – pats Pikerings pēc filmas iznākšanas no tēla publicitātes norobežojies, apgalvojot, ka viņa pedagoģisko metožu mērķis nekad neesot bijis sacelties pret tradīciju, bet drīzāk pārliecība, ka došanās bezmērķīgos klejojumos palielina iespēju uzdurties kam negaidītam vai pārsteidzošam. “Tas, kura rīcībā nav konkrētu rīku, nekad fanātiski nepieķersies ar tiem sasniedzamam rezultātam,” viņš saka kādā intervijā.

Šīs izrādes režisors Matīss Kaža stāsta, ka skolotāja tēlu veidojis, domājot par Kārli Vērdiņu. Izrādes nosaukums sasaucas ar Vērdiņa monogrāfijas “Bastarda forma. Latviešu dzejprozas vēsture” nosaukumu, un šādā aspektā audzēknis-bastards, kurā kā dzejprozas saliktenī apvienojušās eksakto un humanitāro zinātņu labākās īpašības, varētu būt izglītības sistēmas augstākais mērķis.

Dzeja nav matemātika, mākslu nevar aprēķināt – izrādes varoņi atkal un atkal atkārtoti šo saukli, un daļēji tam var piekrist arī tāds skatītājs, kam hormonu diktētas bināras opozīcijas vairs nav dzīves virzītājspēks. Bet – ir bet. Mākslu varbūt arī nevar, bet dramaturģiju – uzdrošinos apgalvot – tomēr var. Tīri matemātiski tā vairāk līdzinās izrādē piesaukto STEM zinātņu vienādojumiem. Precīzas dramaturģiskas struktūras (un jātic taču, ka *oskarotais* Šūlmana scenārijs tāds ir) ir smalki mehānismi, kuros, vieglu roku aizstājot vienus mainīgos ar citiem, gadās salauzt pašu vienādojumu.

No kā tad sastāv Bastardu vienādojums?

a) dramaturģiskā telpa

No episkopāla zēnu internāta ASV 50-tajos gados notikuma vieta kļuvusi par elitāru mūsdienu Latvijas vidusskolu, kuras fokuss – vairākkārt izrādes gaitā uzsverot, ka “mēs neesam mākslas skola, mēs neaudzinām māksliniekus” un “jūs domājat, ka visas tās muļķības, ko jaunās skolu programmas piedāvā, tiem jauniešiem vēlāk noderēs?”, – ir izcilība STEM zinātnēs. Pats par sevi tas vēl nebūtu uzskatāms par trūkumu, negatīvu vērtību šim vienādojuma loceklim piešķir fokusa sašaurinājums. Kāpēc tieši STEM? Kāpēc ne tieslietas, politikas zinātne vai ekonomika, kur, iespējams, sistēmisko problēmu iezīmes ievīt būtu pat loģiskāk?

To, ka izcilība STEM zinātnēs iet roku rokā ar radošumu, apstrīdēt ir, mazākais, tuvredzīgi. Teju katrs zina Ērvinu Šrēdingeru, Nobela prēmijas laureātu kvantu fizikā, filozofiski literāro kaķa paradoksu, fiziķis Kirils Serebreņņikovs ir atzīts režisors, un, pat ja mēs pieņemtu, ka šie un citi bastardi ir tikai novirze no normas, ir svarīgi neaizmirst, ka jebkura izcila zinātnes atklājuma pamatā ir bijusi zinātnieka spēja iztēloties un noticēt tam, kā vēl nav – gluži tāpat kā mākslā.

Vienādojumā – visviens, matemātiskā vai dramaturģiskā –, sašaurinot vienu jēdzienu, sašaurinās arī tā pārinieks. Izmantojot Ņūtona mehānikas trešo pamatlikumu – divi ķermeņi iedarbojas viens uz otru ar vienādiem, pretēji vērstiem spēkiem.

Zūdot plašākam vispārinājumam (tradīcijas rāmis vs. inovāciju riski), mainās orientieri, rodas iespaids, ka STEM zinātņu pārstāvji cīnās pret dzeju, ka matemātika nez kāpēc cīnās pret domāšanu, un, kaut arī māksla nenoliedzami ir izcils protesta rīks, rodas jautājums – vai jaunībai nepieciešamais dumpis, sašaurināts līdz

matemātikas-mākslas binārai opozīcijai, nenodara vienādi lielus zaudējumus abās frontes pusēs?

b) raksturi

Dramaturģiskās telpas sašaurinājumā arī tēliem ir... aktieriski pašauri. Pieaugušie lielāko daļu sev atvēlētā skatuves laika pavada, attaisnodami stereotipus par Konservatīvo Direktoru, Despotisko Tēvu un Radošo Skolotāju. Labāk klājas Jura Lisnera Direktoram, pretinieku kauliņi nošķirkt viņa tēraudpelēkajā tvērienā, un nevērīgā haizivs pašpaļāvība, ar kādu viņš panāk vēlamā iesnieguma parakstīšanu, ir šaušalīgi lieliska. Uldim Anžem skolas mecenāta un tēva lomā vietas atstāts mazāk, viņam visa sava personāža traģēdija jāietilpina vienā pieskārienā un vienā nenotikušā skatienā, ko viņš precīzi līdz nanometram arī paveic. Igora Šelegovska aklotājam Vītiņam ar filozofiskām prātulām un apzinātības vingrinājumiem (nez, kā tie ietu cauri reālā klases vidē), jāatmodina četros jaunos censoņos, paša vārdiem runājot, kritiskā domāšana un radošās brīvības gars.

Varas hegemonija valda kvadrātveida skatuvē. Kvadrāts ir interesanta figūra gan matemātiski, gan filozofiski. Sabiedrības stereotipos kantainais kvadrāts ir garlaicīgs, konservatīvs, inerts, tas sagrafē pasauli matemātikas burtnīcu rūtiņās. Pitagoriešu filozofiskā doma kvadrātu uzskatīja par vienlīdzības, taisnīguma un kosmiskās kārtības simbolu – četras vienādi garas malas un četri perfekti godīgās daļās sadalīti piegulošie leņķi katrai no tām. Riņķa līnijas laukuma formula atklājās Arhimēda mēģinājumos “kvadrātot” apli, galu galā kvadrāta iekšējo leņķu summa ir tieši tāda pati kā aplim – iracionālā plūduma simbolam – 360° .

Kubi kā kvadrāta telpiskie radinieki Kristīnas Rezvihas scenogrāfijā ir ne tikai funkcionāli, ļaujot izspēlēt visdažādākās vides un mizanscēnas, tiem piemīt arī

mākslinieciskas gaumes izjūta, dzejas klātbūtnē tie sāk spīdēt – balti kā godīgums vai svētku zeķubikses, reizēm zaļi, kā dzīvība vai atļauja. Sarkani nekad.

Un kas dzīvo kvadrātā?

Kvadrātā dzīvo Klusais (Toms – Emīls Ralfs Zagorskis), Iemīlējies (Knuts – Rūdolfs Sprukulis), Pragmatīķis (Rihards – Uldis Siliņš) un Dumpinieks (Niks – Matīss Kučinskis). Klasesbiedru četrone eksplozīvi zēnīgā enerģijā un organikā spriņģo pa šo arhetipu kvadrātu, viņi gluži fiziski skatītājos iešķiež azartisko dzīvīgumu, kura parasti ir papildnam aktierkursu diplomdarbos, bet kurš mēdz pamazām apsūbēt sezonu plūdumā vēlāk. Četri dažādi, tomēr samērā standartizēti tipāži tīri matemātiski noklāj laukumu, kurā iespējams parādīt dzejas spēju dziedināt vai protestēt, vai reizēm tīri praktiski – iekarot meitenes sirdi.

Vislielākā laukuma daļa atvēlēta Matīsa Kučinska Nikam. Lai raksturotu viņa veikumu, vajadzētu dzejoli, vēlams – Vērdiņa. Pirmais, otrais, trešais, Ramonas Levanes radītais horeogrāfiskais, cilvēciskais, episkais un visi citi plāni un galerijas pilni stāvovāciju, sirmā aukle notrauš asaru.

Rūdolfa Sprukuļa Knuts ir iemīlējies Santas Breikšas Dārtā Dārzniecē. Tik ļoti, ka pat hrestomātiskā leva Finstere no Arta Ostupa dzejoļa pārvērtusies Dārtā Dārzniecē.

Dārta Dārzniece dzied korī

Pirms tam gan zīmējusi

Gan dejojusi tautiskās dejas

Viņa neceļ klausuli kad Knuts zvana

Viņa knapi atbild uz īsziņām

Viņa pa vakariem sēž savos Piņķos

un skolas svinīgajā aktā deklamē Ārijas Elksnes dzejoli par meiteni ar mārtiņrozēm.

Kādēļ tieši Ārija Elksne? Kādēļ ne kāda no mūsdienu latviešu dzejniecēm? Vai mums jāsaprot, ka Elksne ir dzejniece, kas patiktu elitārās STEM skolas vadībai? Tādēļ, ka viņas pamatizglītība ir medicīna? Bet viņa ir izteikusies par savu nespēju iekļauties

gatavos domas standartos, vidusskolas sacerējumus rakstot... Varbūt tīri matemātiski – tādēļ, ka mācības sākas rudenī un dzejolī pieminētas mārtnrozēs?

Jautājums – kāpēc man ir tik daudz jautājumu par šo dzejoli? Tāpēc, ka dzejai šīs izrādes vienādojumā ir milzīga, ja ne izšķiroša loma.

c) dzeja

brīdī, kad uz skatuves iznāk dzeja, viss pārvēršas
pat vienaldzīgie scenogrāfijas kubi iekšēji iemirdzas dzejas klātbūtnē
dzeja šajā izrādē ir bērniņš sirmās aukles rokās

Knuts raksta Dārtai arvien labākus Arta Ostupa un Kirila Ēča dzejoļus, Emīla Ralfa Zagorska atveidotais Toms atraisās Agnesē Krivadē, Matīsa Kučinska Niks uzzied ar Mariju Luīzi Melķi – izrādes veidotāji, īpaši Kārlis Vērdiņš, būtu pelnījuši kaut kādu balvu par organiskāko veidu kā apieties ar dzeju uz teātra skatuves

jo šie jaunekļi vienkārši dzīvojas dzejā

dzeja – tā vienkārši iedarbojas
kā zāles, reibums vai ešafots
dzeja ir šī Bastardu vienādojuma smaguma centrs

Viena no matemātikas nozarēm ir varbūtību teorija, un izrāde liek domāt par dažādām varbūtībām. Varbūt šim stāstam vajadzētu norisināties nevis elitārā, bet visparastākajā skolā, kaut vai tā iemesla dēļ, ka problemātiskā pretnostatījuma atbalstītāju tur, iespējams, ir pat vairāk. Varbūt mums būtu jāredz, kā māksla izglītības saturā padara mūs domājošākus un cilvēcīgākus. Vai kā STEM zinātnes ir radošas. Kāpēc dzejnieki cilvēkiem cietumos māca rakstīt dzeju. Kā matemātiski pierādāms tas, ka patiesību ir vairāk par divām un risinājumu – vairāk par vienu.

Noslēdzot Bastardu vienādojuma izpēti, izrādes finālā kvadrāts tomēr izrādās visstiprākā figūra. Kamēr haizivīgais Direktors riņķo tā iekšienē, cenzdamies apklusināt jaunos ideālistus, atklājas, ka vienu apklusināt ir viegli, divus jau grūtāk, trīs

sarežģīti, bet četrus – neiespējami. Kad finālā skolotājs Vītiņš beidzot izlēmīgi aizpilda tukšo kvadrāta virsotni, tā iebliežas skatītājā un tur arī paliek, kamēr skatītājs, līdzās sirmajai auklei stāvus aplaudēdams, taustās pēc mutautiņa.

Dzeja nav matemātika.
Mākslu nevar aprēķināt.
 $c > b > a$
Un šī izrāde ir kā dzejolis.
Tā ieslēdz mūs dzīvus.